

*Development of the Social Pedagogy
Развитие на социалната педагогика*

ПЕДАГОГИЧЕСКАТА РАБОТА ПРИ С ДЕЦА С УВРЕЖДЕНИЯ

Пламен Колев

Технически университет – Габрово

Резюме. Децата с увреждания са динамична социална група, силно нуждаеща се от подкрепа, която социалната работа може да ѝ предостави. Актуалността на тематиката се засилва и от факта, че много деца са изведени от специализирани институции и са насочени към услуги в общността, където идеята е прилагане на принципно нов подход в тяхната грижа, от там и важната роля, която имат различните специалисти при осъществяване на пряката социална работа с децата с увреждания.

Социалните услуги са един от стълбовете в политиката, който има отношение към ефективното социално включване и участие в живота на обществото на уязвимите групи.

Keywords: children with disabilities; pedagogical work; social work; social services

Актуалността на въпроса за ролята на социалната работа за интеграцията на децата и младежите с увреждания е свързана с предоставяне на подкрепа чрез социална работа и в частност чрез разкриване на социални услуги в общността, които допринасят за реализиране на техния потенциал. Важно условие е постигане на пълноценен начин на живот и осигуряване на възможност за социално включване.

Безспорен е фактът, че институционалната грижа е тежко наследство от миналото. Още по-категорично е твърдението, че държавата не е в състояние да се грижи за децата по-добре, отколкото техните родители. Също толкова видимо е, че голяма част от специализираните институции са ситуирани извън населени места – труднодостъпни, отдалечени от градските центрове, което затруднява комуникацията и обрича ползвателите на социална изолация. Но не без значение са обществените нагласи и менталитет, които трайно се отразяват на решението на общините да закрият тези домове⁷⁾.

Един от основните приоритети на реформата в социалната сфера е да се осъществи процес на дългосрочно стратегическо планиране с участието на всички заинтересовани страни. С промените в Правилника за прилагане на

Закона за социално подпомагане от 2010 г. се въведе задължението към всички областни администрации да разработят и да приемат областни стратегии за развитие на социалните услуги за 5-годишен период. В унисон с разработените и утвърдени областни стратегии общинските съвети са натоварени със задачата да приемат стратегии и годишни планове за развитието на социалните услуги на общинско ниво. В резултат на това, както и благодарение на възможностите, които предоставя Европейският социален фонд, се постига масово разкриване на алтернативни социални услуги, базирани в общността. Те са насочени към оказване на подкрепа за социално включване на уязвими деца и възрастни. Това даде огромен тласък за осъществяване и прилагане на мерки, свързани с деинституционализацията, особено на децата, настанени в специализирани институции. Освен че се постига напредък в реформирането на социалната система, се разработват и съвременни подходи за грижа, в центъра на които стои интересът на детето с увреждания.

Философията на промените се състои в изпълнение на Визията за деинституционализация¹⁾, която включва, най-общо казано, закриване на специализираните институции за деца и изграждане на социални услуги в общността. Според Визията институциите не се закриват чрез преместване на деца от една институция в друга. Целта е децата да имат алтернатива и възможност за отглеждане в семейна или близка до семейната среда. В тази връзка, част от децата бяха изведени в приемни семейства, други се върнаха при своите биологични семейства, трета част бяха осиновени. Но голяма част от децата с увреждания, нуждаещи се от непрекъсната медицинска и социална подкрепа, бяха настанени в центрове за настаняване от семеен тип. В изпълнение на мерките за социално включване тези центрове бяха изградени на комуникативни места в близост до образователни, социални, медицински и обществени институции. Целта е постигане на траен и видим ефект за социална интеграция на потребителите. Важно условие за предоставяне на индивидуална и качествена грижа е малкият им капацитет.

Вследствие на промените в социалната сфера акцентът бе поставен и върху преодоляване на обществените нагласи към хората в неравностойно положение чрез търсене на решения за подкрепа, защита на техните права и ресоциализация.

В историческа ретроспекция разкриването на социални услуги търпи съществено развитие както по отношение на тяхната разновидност, така и по отношение на отговорните за това институции. В по-конкретен план разкриването на социални услуги се трансформира от „спонтанна дейност на благотворителни организации“ в активна социална политика, реализирана от държава, общини и неправителствени организации. Типичен пример за адекватността на благотворителните организации в миналото е габровското дружество „Майчина грижа“. Активната социална, благотворителна и просветна

дейност на Дружеството се тълкува като първообраз на съвременната „приемна грижа“. Нещо повече, Дружеството не само подкрепя хора с различни социални проблеми, но и подпомага духовното развитие и еманципацията на жената във възрожденското общество⁵⁾.

Към настоящия момент реформирането и тенденцията за закриването на специализираните институции за деца е необратим процес.

Настоящият доклад цели да фокусира вниманието върху осъществяваната социална работа в услугите, и по конкретно – ролята на педагога при работа с деца с увреждания.

От научна гледна точка, различните автори дават множество определения на термина „социална работа“. Тя се разглежда от различни аспекти и няма еднозначно определение за това какво точно представлява социалната работа.

„Още в началото – отбелязва Е. Тодорова, – социалната работа се сблъсква с проб-лема за своята дефиниция – какво все пак представлява тя: институция, която ограничава или разширява човешките свободи, и доколко средствата, с които разполага, са релевантни или нерелевантни на проблемите, с които се конфронтира. Основният въпрос на социалната работа става определяне на нейния характер“ (Todorova, 1999).

Според определението, прието от Националната асоциация на социалните работници в САЩ през 1970 г., „Социалната работа е професионална дейност за подпомагане на индивиди, групи и общности с цел усиляване или възстановяване на тяхната способност за социално функциониране и създаване на обществени условия, благоприятни за тази цел“ (Morales, 1995).

Социалната работа е комплексна интегративна дейност. Тази ѝ характеристика произтича от сложността и многовариантността на необходимата помощ... Социалната работа е помагача дейност...“ (Petrova-Dimitrova, 2000).

Според Н. Петрова-Димитрова „Социалната работа е психосоциална помощ за живот. Помощта винаги представлява едновременно създаване, организиране, активизиране, усъвършенстване и др. на индивидуалните личностови капацитети и на социалните ресурси. Тази характеристика на социалната работа е една от силно диференциращите я по отношение на другите помагачи дейности – образование, възпитание, психотерапия, лечение“ (Petrova-Dimitrova, 2000).

Може да се каже, че социалната работа, на практика, е комплексна дейност, осъществявана от различни специалисти. Целта е оказване на подкрепа на уязвими групи от населението. В контекста на тази подкрепа ще се опитам да изясня ролята на социалния педагог като част от екипа специалисти, работещ в конкретна социална услуга – каква е неговата професионална роля, компетенциите, които следва да притежава, естеството на неговата подготовка и специфичните задачи, които трябва да изпълнява като част от мултидисциплинарния екип в съответната социална услуга.

Социалната работа, като професия и практика, трябва ежедневно да доказва своята ефективност и ефикасност (Rusanova, 2015). Социалната работа предполага прилагане на индивидуален подход към всеки потребител предвид неговата възраст, здравословно състояние, възможности, желания и интереси. На база на това се изготвя индивидуален план в съответствие с изискванията на Правилника за прилагане на Закона за социално подпомагане²⁾.

Индивидуалният план включва дейности по задоволяване на:

– ежедневни потребности:

- а) здравни потребности;
- б) образователни потребности;
- в) рехабилитационни потребности;
- г) потребности в свободното време;

– потребности от контакти със семейството, приятелите, близки и други лица.

Всички тези потребности се обсъждат и изготвят от мултидисциплинарен екип, включващ специалисти, работещи в социалната услуга. В екипа е включен и социалният педагог. Задоволяването на образователните потребности предполага осигуряването на достъп на децата с увреждания до различни образователни институции и осигуряване на необходимата подкрепа в процеса на усвояване на знания. Съгласно изискванията на чл.41, ал. 3 от Правилника за прилагане на Закона за социално подпомагане социалните услуги, предоставяни в специализирани институции и в общността, трябва да отговарят на следните стандарти и критерии за образователни услуги и информация.

1. Осигуряване на съдействие за участие в образователна програма в съответствие с възрастта и личния избор на потребителите.

2. Осигуряване на достъп до информация.

С цел осигуряване на индивидуален подход следва да се вземат под внимание видът и степента на увреждане, възрастта, личният избор и интересите на детето. Защитата правата на децата включва и осигуряване на достъп до образование. Достъпът до образование е важно условие в социалната работа за постигане на социално включване. Образованието предполага даване на шанс на детето за социална интеграция и възможност за усвояване на нови знания и умения, необходими в неговото ежедневие. В Закона за предучилищно и училищно образование³⁾ образованието е посочено и като фактор, улесняващ достъпа до пазара на труда.

След проведени множество разговори със специалисти, работещи в центрове за настаняване от семеен тип и дневни центрове за деца с увреждания, се изтъква фактът, че социалните услуги не са образователни услуги. Образователните услуги са поверени на учебните заведения и там следва да е насочен акцентът към усвояване на знания и умения. Ключовата дума в случая е партньорство. Центровете за настаняване от семеен тип е необходимо да осигурят достъпа до

училище и да оказват необходимата подкрепа в подготовката и усвояването на знания. Образователната подкрепа се разглежда като част от социалната подкрепа в контекста на цялостната комплексна социална работа с уязвимите деца с увреждания. Подкрепата включва и работа с родителите на тези деца, с техните учители и с общността. Качествената грижа на децата с увреждания включва създадена мрежа за социална подкрепа и интеграция в общността.

Обект на изследване е **Дневен център за деца с увреждания** в Габрово. Центърът е разкрит през 2006 г. и в него работи екип от специалисти, включващ рехабилитатор, социален работник, медицинска сестра, специален педагог, психолог и логопед.

В социалната услуга се предоставят следните дейности:

- рехабилитация и физиотерапия на потребителите;
- психологична интервенция – фамилна и индивидуална психотерапия;
- логопедични занимания;
- педагогическа подкрепа за възпитание и обучение;
- свободни дейности – рисуване, занимателни игри, екскурзии и други;
- работа с родители – организиране и провеждане на групови срещи с родители;
- Монтесори-терапия – разширяване културата на децата/младежите, дейности от ежедневието и самообслужването и други;
- провеждане на лечебна езда – конна база в село Костенковци.

Капацитетът на услугата е 40 бр. деца с различни по вид и степен увреждания: двигателни, зрителни, ментални и множествени. Към момента в Дневния център са насочени 43 потребители:

- потребители, ползващи почасови грижи: 18 бр. (рехабилитация, работа с психолог и др.);
- потребители от ЦНСТ – 9 бр.;
- потребители, посещаващи детска градина: 5 броя;
- потребители, посещаващи масови училища: 23 деца;
- потребители, посещаващи помощно училище: 13 броя.

Конкретната задача на специалния педагог в Дневния център за деца с увреждания е да тества всяко от децата при постъпването му в социалната услуга и на основата на това изготвя индивидуална образователна програма, съобразена с потребностите на децата, тяхното интелектуално ниво, провежда часовете по арттерапия и участва в Монтесори-терапията (развиваща логическото мислене) и игротерапията.

Основната дейност е насочена към работа за обогатяване на общите и специфичните способности на детето, за влизането му в контакт с други субекти и с околната среда. Важна е ролята на специалния педагог по отношение необходимостта детето да опознае себе си, да определи мястото си във и спрямо заобикалящата го среда – физическа, материална и социална.

Подкрепата на специалния педагог за детето е в следните насоки:

- движение – то да изследва и развива сензорния си опит;
- език – да създава свой собствен;
- независимост – да стане самостоятелно;
- позитивна дисциплина – да се научи да уважава правата на другите, както и те неговите;
- ред – да постигне свой собствен вътрешен ред, който е от първостепенно значение за интелектуалното му развитие.

Специалният педагог оказва подкрепа и по отношение на учебния процес – работа по учебни предмети, помощ при подготовка на възложена домашна работа, помощ при самоподготовка. Подкрепата е съобразно възможностите и потребностите на детето, съобразявайки се с неговите желания и интереси, водещо в случая е и здравословното му състояние, както и степента на неговото увреждане. Екипната работа е от съществено значение. Като част от мултидисциплинарния екип, специалният педагог осъществява дейности, свързани с обучение по изкуства – рисуване, музика, куклени постановки, трудова дейност – трудотерапия и други. Педагогът участва и в диагностициране затрудненията на детето спрямо учебния материал за съответната възраст, в подготовката за усвояване или възстановяване на навици – например за самообслужване (обличане, обуване, наливане на вода в чаша, ползване на прибори за хранене), развиване на логическо мислене, проследяване напредъка в развитието на всяко дете. Като част от екипа специалисти, педагогът акцентира и върху различни дейности и занимания, които имат за цел осмисляне на ежедневието: запознаване с празници, посещения на Етъра за празника Еньовден, игри, изработване на приложения, рецитиране на стихотворения и песни, тематични рисунки в зависимост от сезона (есен, зима) и т.н.

Подкрепата включва и работа с родителите на тези деца, с техните учители и с общността. Разяснява работата си на родителите на децата. Периодично специалистите посещават децата в техния дом, както и в Центъра за настаняване от семеен тип, за да се запознаят с конкретните условия на живот.

Специалният педагог заедно с екипа на социалната услуга съдейства за подготовка за започване на училище, преодоляването на затруднения, свързани с познавателното развитие или образователния процес.

От практиката е видно, че е необходимо да има изградена добра комуникация и координация между служителите в социалната и в образователната сфера. Трябва да се създадат възможности за съвместна работа в интерес на децата с увреждания и улесняване на достъпа им до образование.

Главната роля на педагога в социалната услуга е оказване на подкрепа в образователния процес. Целта е детето да участва в общообразователния процес и да постига развитие съобразно индивидуалните си възможности.

Задачата на педагога е осигуряване на качествени и ефективни грижи за доброто педагогическо развитие на децата, като проследява, анализира и отчита педагогическото им развитие и води т. нар. индивидуални педагогически планове.

Задълженията на специалния педагог са обвързани и разписани в длъжностната характеристика: той е част от екипа специалисти, работещ в дневния център, в пряката си работа не бива да допуска репресивни мерки спрямо децата, както и пряка и непряка дискриминация. Специалният педагог следва да спазва и етичните стандарти в своята работа, както и да спазва принципите на конфиденциалност и зачитане правата на децата.

Основните трудности на педагога са свързани с големия брой деца, нуждаещи се от педагогическа подкрепа. В тази връзка, се предвижда и наемането на трудотерапевт.

На територията на град Габрово са разкрити **два центъра за настаняване от семеен тип** за деца с увреждания по схема за безвъзмездна финансова помощ – „Да не изоставяме нито едно дете“. В тях се предоставя 24-часова грижа за деца и младежи с увреждания, ориентирана към индивидуалните им потребности. Всеки център е с капацитет 12 места плюс 2 допълнителни в случай на нужда от спешно настаняване на дете в риск от общността. Екипите се състоят от общо 24 души квалифициран персонал. Предоставянето на услугата започна от 3 април 2014 г. с поетапното настаняване на децата.

Философията на този тип резидентни услуги е потребителите през деня да посещават съпътстващи социални или образователни услуги, които дават допълнителна подкрепа и възможност за социално включване. Това е обвързано с идеята за комплексна подкрепа от социална, образователна и здравна гледна точка. Процесът на деинституционализация би бил опорочен, ако потребителите отново бъдат изолирани и не се дава възможност да посещават съпътстващи услуги, а да бъдат „затворени“ само в ЦНСТ. Достъпът до различни видове услуги е от ключово значение за постигане на качествена и ефективна социална защита.

В този вид услуги няма назначен социален педагог. Децата, които имат нужда от допълнително или специализирано обучение, могат да посещават специализирани центрове за обучение, центрове за работа с деца, както и допълнителна специализирана помощ от външни специалисти, като логопед, специален педагог.

Съгласно методическите указания за работа в ЦНСТ⁴⁾ доставчикът на социалната услуга следва да осигури на всяко дете достъп до подходящо заведение за предучилищно и училищно възпитание и образование.

Екипът на ЦНСТ записва всяко дете в подходяща форма на образование в общообразователна детска градина или предучилищна подготовка, като заплаща необходимата такса и съдейства за включване на децата в допълнителни занимания, организирани в детската градина.

Екипът на ЦНСТ съдейства на детето да посещава редовно и навреме училищните занятия.

ЦНСТ осигурява необходимите учебни пособия, помагала и материали.

В тези центрове за настаняване от семеен тип има общо 23 деца и младежи с различни по вид и степен увреждания. В изпълнение на стандарт 7 – *Образование*, потребителите са насочени и ползват следните социални и образователни услуги:

- Дневен център за деца с увреждания – 9 потребители, от които 3 ползват услугата почасово. С тях работи социален педагог;

- Дневен център за възрастни хора с увреждания – 2 потребители. С тях работи социален педагог;

- ЦСРИ за деца с аутизъм – 4 потребители;

- Център за обществена подкрепа – 1 потребител;

- помощно училище – 17 потребители.

Има деца и младежи с увреждания, които посещават помощно училище, едновременно с това са и потребители в друга съпътстваща социална услуга. Предвид възрастта и тежките увреждания няма потребители от ЦНСТ, записани в детска градина или в масово училище.

Основни изводи

Социалните услуги не са образователни услуги. Социалните услуги по правило имат предназначение да постигат специфични цели, свързани с повишаване на качеството на живот на потребителите, и да осигурят подкрепа за достъп до другите сфери – образование, здравеопазване, заетост и т.н;

Социалната работа, на практика, е комплексна дейност, осъществявана от различни специалисти. Екипната работа е от съществено значение. Социалният педагог е част от мултидисциплинарен екип в съответната социална услуга, където е необходимо да си взаимодейства с останалите специалисти, както и с родителите на децата.

Образователната подкрепа, осъществявана в социалните услуги, може да се разглежда като част от социалната подкрепа в контекста на цялостната комплексна социална работа с уязвимите деца с увреждания.

Между служителите в социалната и в образователната сфера е необходимо да има изградена добра комуникация и координация. Трябва да се създадат възможности за съвместна работа в интерес на децата с увреждания и улесняване на достъпа им до образование.

И в заключение, всяко развитие е свързано с промяна. Промяната по отношение на институционализирането на деца е неизбежна, но е една от най-нежеланите, защото е сложна, динамична, изисква усилия, време, нови знания и умения, ресурси, координиране и съдействие, лична мотивация и увереност, непрекъсната и динамична подкрепа от различни видове специалисти. Този дебат е отворен за дискусии, но и предизвикателен за изследвания.

Благодарности

Благодарности към ръководителите и специалистите, работещи в Дневен център за деца с увреждания и в Център за настаняване от семеен тип на територията на Габрово, за достъпа, оказаното съдействие и възможността за запознаване с пряката работа на педагогическите специалисти в социалните услуги.

NOTES / БЕЛЕЖКИ

1. Национална стратегия „Визия за деинституционализация на децата в Република България“. Документът е приет с Протокол № 8.2 на Министерския съвет от 24.02.2010 г.
2. Чл. 40г. (Нов – ДВ, бр. 40 от 2003 г.) (1) (Изм. – ДВ, бр. 26 от 2009 г.) от Правилника за прилагане на Закона за социално подпомагане.
3. Закон за предучилищно и училищно образование Обн., ДВ, бр. 79 от 13.10.2015 г., в сила от 1.08.2016 г.
4. Методическо ръководство за организиране дейността на ЦНСТ, утвърдено от ДАЗД и АСП.
5. Инджов, Е. (2014) Социална работа на габровско женско дружество „Майчина грижа“ през 70-те години на XIX век“, Международна научна конференция УНИТЕХ 2014, Габрово, Сборник доклади, т. IV. (с.205 – 208).
6. Русанова, Л. (2015) Тенденции и предизвикателства пред развитието на професията „социална работа (общи изводи от експертна оценка в Габрово)“. Научни трудове на Русенския университет, т.54, серия 8.1, сс. 73 – 74.
7. Стоянова-Тодорова, И. Деинституционализацията на децата в Република България – национална стратегия и нова визия на грижите за деца. Международна научна конференция УНИТЕХ 2014, Габрово, Сборник доклади, т. IV, (с. 230).
8. Zastrow, C.H. (1999) *The Practice of Social Work*. Brooks/Cole Publishing Co., Passific Grove, (p. 5).

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Morales, A. & Sheafor, B.W. (1989). *Social Work. A Profession of Many Faces*. Boston: ALLYN and BACON.
- Petrova-Dimitrova, N. (2000). *Osnovi I metodi na socialnata rabota*. Sofia: Litera [Петрова - Димитрова, Н. (2000). *Основи и методи на социалната работа*. София : Литера].
- Todorova, E. (1999). *Realnata pomost*. Sofia: Albatros [Тодорова, Е. (1999). *Реалната помощ*. София: Албатрос].

PEDAGOGICAL WORK WITH DISABLED CHILDREN

Abstract. Children with disabilities are a dynamic social group, strongly in need of support that social work can provide. The topicality of the theme is reinforced by the fact that many children are drawn from institutions and are aimed at community services, where the idea is to implement a fundamentally new approach to their care, hence the important role played by various experts in the implementation of direct social work with children with disabilities. Social services are a milestone in politics, which is relevant to effective social inclusion and participation in society of vulnerable groups.

✉ **Mr. Plamen Kolev, Assist. Prof.**
Technical University – Gabrovo
Gabrovo, Bulgaria
E-mail: rex_77@abv.bg